

Borba protiv nekažnjivosti mučitelja

*Izvod iz 14. Općeg izvještaja,
objavljeni 2004. godine*

25. *Svrha postojanja* CPT-a je sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja. Komitet ne gleda u prošlost, već u budućnost. Međutim, u okviru svoje preventivne funkcije, CPT se bavi i procjenom efikasnosti mjera i akcija poduzetih pošto je do zlostavljanja već došlo, obzirom na to da te mjere utječu na ponašanje službenih osoba u budućnosti.

Svaka zabrana mučenja i drugih oblika zlostavljanja gubi na uvjerljivosti ako službene osobe koje su takva djela počinila ne odgovaraju za svoje postupke. Ako se na informaciju koja ukazuje na zlostavljanje ne reagira brzo i efikasno, službene osobe koje su sklone zlostavljanju osoba lišenih slobode brzo će povjerovati – i to s razlogom – da to mogu činiti nekažnjeno. Svi naponi uloženi u promoviranje ljudskih prava, putem stroge selekcije prilikom upošljavanja i stručne izobrazbe, bit će osuđeni na neuspjeh. Ako se ne budu poduzimale efikasne mjere, sve osobe koje su u pitanju – kolege, viši rukovodioci u policiji, istražna tijela – doprinijet će koroziji onih vrijednosti koje čine sam temelj demokratskog društva.

U suprotnom, ako službena osoba koja izda naredbu, odobri, ne spriječi ili provodi mučenje i zlostavljanje privede pravdi zbog počinjenog djela, bit će poslana jasna poruka da se takvo postupanje neće tolerisati. Takva poruka, pored toga što ima veliku odvraćajuću ulogu, pokazaće i široj javnosti da nitko nije iznad zakona, pa ni oni čija je dužnost da ga štite. Saznanje da su osobe odgovorne za zlostavljanje izvedene pred lice pravde imaće pozitivan utjecaj i na žrtve.

26. Borba protiv izuzimanja od odgovornosti mora početi kod kuće, tj. u okviru same službe (policijske ili zatvorske, vojnih vlasti, itd.). U mnogim slučajevima, kada uslijede tvrdnje da je došlo do zlostavljanja od strane službene osobe, kolege se iz lojalnosti drže zajedno i uzajamno pomažu, a ponekad čak i prikrivaju protivzakonite postupke drugih kolega. Nužna je pozitivna akcija, putem izobrazbe i davanjem osobnog primjera, kako bi se **razvila kultura ponašanja** u kojoj će se rad i druženje sa kolegama koji su vršili zlostavljanje smatrati neprofesionalnim – a i u pogledu napredovanja u karijeri, nesigurnim – dok će se na rad u timu čiji članovi postupaju po zakonu gledati kao na ispravan i profesionalno nagradiv.

Mora se stvoriti atmosfera u kojoj će se smatrati ispravnim prijaviti kolegu koji zlostavlja osobu lišenu slobode; mora biti sasvim jasno da krivicu za zlostavljanje ne snose samo počinitelji takvog djela, već i svaka osoba koja zna, ili bi trebala znati, da se osoba lišena slobode zlostavlja, a to ne sprječava ili ne prijavi nadležnima. Da bi ovakva atmosfera zaživjela, treba postojati jasno definirana crta subordinacije, a treba uvesti i mjere zaštite za one koji dojavu da je došlo do zlostavljanja.

27. U mnogim državama koje je CPT posjetio, mučenje i djela kao što su zlostavljanje tijekom vršenja dužnosti, primjena sile u svrhu iznuđivanja izjave, prekoračenje ovlaštenja, itd., spadaju u posebna kaznena djela za koja se sudi *ex officio*. CPT pozdravlja postojanje ovakvih zakonskih odredbi.

Međutim, CPT se uvjerio da tijela tužilaštva u nekim zemljama imaju veliko diskreciono pravo u pogledu otvaranja preliminarne istrage kada dobiju informacije o mogućem zlostavljanju osoba lišenih slobode. Komitet smatra da tužilaštvo, čak i ako formalna tužba nije podnijeta, treba **imati zakonsku obvezu da pokrene istragu** kad dobije uvjerljive informacije, iz bilo kog izvora, da je možda došlo do zlostavljanja osobe lišene slobode. S tim u vezi, zakonski okviri koji se odnose na snošenje odgovornosti biće pojačani ako zvanične službene osobe (pripadnici policije, upravnici zatvora, itd.) budu i formalno imale obavezu da odgovarajuća nadležna tijela odmah obavijeste kada dobiju informacije koje ukazuju na to da je došlo do zlostavljanja.

28. Postojanje odgovarajućih zakonskih okvira nije samo po sebi dovoljna garancija da će svrsishodne mjere biti poduzete u slučajevima navoda o mogućem zlostavljanju. Posebnu pažnju treba posvetiti **razvijanju svijesti kod nadležnih vlasti** o važnim obavezama koje su dužne ispunjavati.

Kada se osobe pritvorene od strane službi za provođenje zakona izvedu pred sud i tužitelja, za njih je to dobra prilika da kažu da li su bile zlostavljane ili ne. Čak i ako žalba u svezi sa zlostavljanjem nije podnijeta, ove vlasti će biti u poziciji poduzeti pravovremene mjere ako postoje drugi znaci (npr. vidljive povrede, opći izgled neke osobe ili njezino ponašanje) koji ukazuju na to da je možda došlo do zlostavljanja.

Međutim, CPT tokom svojih poseta često susreće osobe lišene slobode koje tvrde da su se sudijama i/ili tužitelju žalile zbog zlostavljanja, ali da ovi nisu pokazali veliko interesiranje u svezi sa tim, čak ni kada su im pokazali vidljive tjelesne povrede. U nekoliko navrata predstavnici CPT su i sami imali prilike uvjeriti se u postojanje ovakvog scenarija. Na primjer, Komitet je nedavno ispitivao sudski zapisnik u kojem su, pored tvrdnji o zlostavljanju, bili evidentirani podljevi i masnice po licu, nogama i leđima osobe lišene slobode. Uprkos činjenici da se ove informacije iz dosijea mogu smatrati *prima facie* dokazom o zlostavljanju, nadležna tijela nisu pokrenula istragu i nisu dala prihvatljivo objašnjenje za svoju neaktivnost.

Nije neuobičajeno da osobe lišene slobode tvrde kako su se plašile da se žale na zlostavljanje, zato što se saslušanje kod sudije ili tužilaca odvijalo u prisustvu onih istih pripadnika službe za provođenje zakona koji su ih ispitivali, ili zato što im je bilo izričito rečeno da to ne čine, jer nije u njihovom interesu.

Sudske vlasti i tužilaštva moraju poduzeti odlučne mjere kada dobiju informacije koje ukazuju na moguće zlostavljanje. S tim u svezi, ove vlasti moraju voditi postupak na način na koji će osobama u pitanju biti omogućeno da kažu kako je sa njima bilo postupano.

29. Često nije jednostavno **utvrditi istinitost tvrdnji o zlostavljanju**. Neki oblici zlostavljanja (kao što su gušenje ili elektro-šokovi) ne ostavljaju vidljive tragove ili neće ostaviti tragove ako se vješto primjenjuju. Slično tome, prisiljavanje osoba da stoje, kleče ili sjede u neudobnom položaju satima, ili da budu dugo lišene sna, također neće ostaviti jasno vidljive tragove. Čak i snažni udarci mogu ostaviti slab trag na tijelu, koji se teško uočava i brzo blijedi. Zbog toga, kada sud ili tužilaštvo dobiju tvrdnje o vršenju ovakvih oblika zlostavljanja, ova tijela trebaju posebno voditi računa o tome da ne pridaju preveliku važnost odsustvu vidljivih povreda na tijelu osobe nad kojom je zlostavljanje vršeno. Isti princip važi *a fortiori* u slučaju navoda o zlostavljanju koje je prvenstveno psihološke prirode (seksualno ponižavanje, prijetnje po život ili fizički integritet

prитvorene osobe i i/ili članova njegove obitelji, itd.). Da bi se pravilno procijenila vjerodostojnost tvrdnji o zlostavljanju, može biti potrebno da se ispituju sve osobe umiješane u slučaj, da se pravovremeno provede inspekcija mjesta gdje je navodno zlostavljanje vršeno i/ili da se obavi specijalistički liječnički pregled.

Uvijek kada osumnjičeni za kazneno djelo koji je izveden pred suca ili tužioca iznese tvrdnje o zlostavljanju, ti navodi trebaju biti evidentirani u pisanoj formi, sudac treba narediti da se odmah obavi pregled od strane vještaka sudske medicine (uključujući, ako je potrebno, i pregled kod psihijatra-vještaka sudske medicine) i treba poduzeti nužne korake da osigura da se navodi adekvatno ispituju. Takav pristup treba primijeniti bez obzira da li osoba ima ili nema vidljive fizičke povrede. Štoviše, čak i u odsustvu izričitih tvrdnji o zlostavljanju, sudac bi trebao zahtijevati pregled od strane vještaka sudske medicine uvek kada postoji utemeljena sumnja da je osoba izvedena pred sud mogla biti žrtva zlostavljanja.

30. Također je važno da ne postoje nikakve prepreke za kontakt između osoba koje tvrde da su zlostavljane (a koje mogu biti i puštene na slobodu bez izvođenja pred suca ili tužitelja) i liječnika sudske medicine čije nalaze sud i tužilaštvu priznaju. Na primjer, pristup liječniku ne treba biti uslovljavan prethodnim davanjem dopuštenja od strane istražnih vlasti.

31. Poslije mnogih posjeta CPT je objavio izvješća koja sadrže i procjenu rada organa u čijoj je nadležnosti provođenje zvanične istrage i podizanje kaznenih i disciplinskih tužbi u slučaju tvrdnji o zlostavljanju. Prilikom vršenja procjene CPT uzima u obzir praksu Evropskog suda za ljudska prava i standarde sadržane u raznim međunarodnim instrumentima. Postoji opće prihvaćeni princip da je **uspješna istraga**, koja će dovesti do identifikiranja i kažnjavanja osoba odgovornih za zlostavljanje, od suštinskog značenja da bi zabrana mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja imala svrhe u praksi.

Poštivanje ovog principa podrazumijeva da tijela vlasti u čijoj je nadležnosti provođenje istrage imaju na raspolaganju sve nužne resurse, kako ljudske tako i materijalne. Pored toga, istraga mora biti provedena u skladu sa nekim osnovnim kriterijima.

32. Da bi istraga u slučaju navoda o zlostavljanju bila uspješna, nužno je da osobe koje su odgovorne za njeno provođenje budu neovisne od osoba na koje se ti navodi odnose. U nekim zakonodavstvima, sve žalbe o zlostavljanju počinjenom od strane policije ili drugih službenih osoba moraju se podnijeti tužiocu, i on odlučuje – a ne policija – da li treba pokrenuti preliminarnu istragu po pritužbi za zlostavljanje ili ne; CPT pozdravlja ovakav pristup. Pa ipak, u praksi se često događa da odgovornost za provođenje operativnog dijela istrage ponovo prijeđe u ruke pripadnika tijela za provedbu zakona. Učešće tužitelja je tada ograničeno na izdavanje naredbi tim službenicima da provedu ispitivanje, podnesu izvješće o rezultatima i na donošenje odluke o podizanju kaznene tužbe. Važno je osigurati da pripadnici tijela za provedbu zakona zaduženi za istragu ne budu iz iste službe u kojoj su kolege protiv kojih se vodi istraga. U idealnim uslovima, osobe kojima je povjereno provođenje operativnog dijela istrage trebaju biti potpuno neovisne od službe za koju su vezani navodi o zlostavljanju. Pored toga, tužiteljstvo mora sprovesti efikasan i temeljan nadzor nad operativnim tijekom istrage vezane za navode o zlostavljanju od strane službenih osoba. Tužilaštvo treba imati na raspolaganju jasne smjernice u pogledu načina na koji će nadzirati istragu.

33. Istraga u vezi navoda o mogućem zlostavljanju od strane službene osobe mora biti provedena sukladno kriteriju temeljitosti. Mora biti sprovedena na način kojim će se jasno utvrditi da li je uporaba sile ili drugih metoda bila opravdana u datim okolnostima, i identifikirati, ako je nužno i kazniti, počinitelje zlostavljanja. To nije obveza vezana za ishod, već za način ili sredstva. Ona nalaže da se moraju poduzeti sve potrebne mjere kako bi se osigurali dokazi u vezi sa incidentom, uključujući, inter alia, identifikiranje i ispitivanje navodnih žrtava, osumnjičenih i

svjedoka (npr. dežurnih policajaca, drugih pritvorenika, itd.), pronalaženje predmeta korištenih za zlostavljanje i prikupljanje forenzičkih dokaza. U ovisnosti od slučaja, treba obaviti autopsiju koja će dati jasnu i preciznu sliku o nanijetim povredama, kao i objektivnu analizu liječničkih nalaza, uključujući uzrok smrti.

Istraga također mora biti provedena na sveobuhvatan način. CPT je nailazio na slučajeve gdje je, usprkos brojnim tvrdnjama o incidentima i činjenicama koje su ukazivale da je došlo do zlostavljanja, opseg istrage bio neprimjereno sužen, a važne epizode i okolnosti koje su ukazivale na zlostavljanje odbačene kao nevažne.

34. U ovom kontekstu, CPT želi jasno izraziti zabrinutost u svezi prakse koja postoji u mnogim zemljama da pripadnici službi za provođenje zakona ili zatvorski čuvari nose maske ili kape sa prorezima tijekom privođenja i ispitivanja ili tijekom akcije suzbijanja nemira u zatvorima; jasno je da će maskiranje otežati identificiranje potencijalnih osumnjičenih ako i kada dođe do tvrdnji o navodnom zlostavljanju. Ovakvu praksu treba strogo kontrolirati i primjenjivati samo u izvanrednim i opravdanim slučajevima; takvih slučajeva, u kontekstu zatvora, ima vrlo malo.

Isto tako treba strogo zabraniti praksu koja postoji u izvjesnim zemljama da se osobama u policijskom pritvoru stavlja povez preko očiju; ovakvo postupanje, što potvrđuju neki slučajevi sa kojima je CPT upoznat, može znatno otežati pokretanje kaznenog postupka protiv onih koji muče ili zlostavljaju pritvorenike.

35. Da bi imala rezultata, istraga također mora biti provedena brzo i bez odlaganja. CPT se susretao sa slučajevima gdje su nužne istražne aktivnosti bile neopravdano odlagane ili su tužilaštvo ili sudske vlasti nedvojbeno pokazali nedostatak volje da upotrijebe raspoloživa pravna sredstva kada bi do njih stigle tvrdnje ili važne informacije koje su ukazivale na to da je došlo do zlostavljanja. Te istrage bile su odlagane u nedogled ili prekidane, a pripadnici službi za provođenje zakona na koje su se tvrdnje o zlostavljanju odnosile uspjeli su u potpunosti izbjeći kaznenu odgovornost za počinjena djela. Drugim riječima, reakcija na ubjedljive dokaze o ozbiljnom kršenju ovlaštenja dovela je do provođenja “istrage” koja se teško može nazvati tim imenom.

36. Pored gore navedenih kriterija za uspješno obavljanje istrage, treba navesti još jedan: šira javnost treba imati dovoljan uvid u tijek istrage ili njene rezultate, čime će se osigurati snošenje odgovornosti, kako u teoriji tako i u praksi. Stepenu uvida javnosti može se razlikovati od slučaja do slučaja. Kod posebno teških slučajeva javno ispitivanje može biti primjereno. U svim slučajevima, žrtva (ili, ako je potrebno, bliska rodbina žrtve) mora biti uključena u vođenje postupka u onoj mjeri koja je neophodna da njeni legitimni interesi ne budu narušeni.

37. **Pokretanje disciplinskog postupka** je još jedna mjera koja se može poduzeti u slučajevima tvrdnji o zlostavljanju i može se odvijati uporedno sa kaznenim postupkom. Treba temeljno ispitati disciplinsku odgovornost službenih osoba na koje se tvrdnje odnose bez obzira na to da li se prekršaj u pitanju tretira kao kazneno djelo ili ne. CPT je preporučio određeni broj proceduralnih zaštitnih mjera koje treba sprovoditi u ovom kontekstu; na primjer, u sastavu komisije formirane za provođenje disciplinskog postupka protiv pripadnika policije treba se nalaziti bar jedan neovisan član.

38. Ispitivanje u slučaju disciplinskog prekršaja počinjenog od strane službene osobe može provoditi i posebno interno odjeljenje za istragu formirano u okviru službe koja je u pitanju. Međutim, CPT čvrsto podržava formiranje neovisnog istražnog tijela. To tijelo treba biti ovlašteno za pokretanje disciplinskog postupka.

Bez obzira na formalnu strukturu istražnog tijela, CPT smatra da javnost treba biti propisno upoznata sa njegovom funkcijom. Pored mogućnosti da se uloži pritužba direktno nadležnoj službi, javne službe, kao što je policija trebaju imati obvezu da evidentiraju svaku izjavu koja može poslužiti kao osnov za tužbu; u tom smislu treba uvesti odgovarajuće formulare koji će služiti kao potvrda da je pritužba zavedena i da će biti uzeta u razmatranje.

Ako se u datom slučaju otkrije da u postupanju službene osobe ima osnova za vjerovanje da je počinjeno kazneno djelo, istražno tijelo treba uvijek – i bez odlaganja – izravno o tome obavijestiti nadležno tužilaštvo.

39. Posebno treba voditi računa da osobe koje su bile žrtve navodnog zlostavljanja ne budu odgovarane od namjere da ulože žalbu. Na primjer, treba stalno imati na umu negativne posljedice mogućnosti da službena osoba koja je navedena kao počinitelj zlostavljanja podnese tužbu za klevetu protiv osobe koja ga optužuje za to djelo. Mora biti uspostavljena ravnoteža u zaštiti legitimnih interesa obje strane. U tom smislu treba se osvrnuti na izvjesne stavove iznijete u poglavlju 28.

40. Također treba temeljno preispitati svaki dokaz o zlostavljanju od strane službene osobe koja je otkrivena u toku **građanskog postupka**. Na primjer, CPT preporučuje da se provede neovisna istraga u slučajevima gde je došlo do naplate odštete ili vansudskog poravnjanja po pritužbama koje su uključivale i napad od strane službene osobe. Takvo ispitivanje bi trebalo utvrditi da li, uzevši u obzir prirodu i težinu iznijetih tvrdnji o zlostavljanju od strane pripadnika policije, pitanje pokretanja kaznenog i/ili disciplinskog postupka treba ponovo razmotriti.

41. Sasvim je sigurno da istraga, koliko god bila uspješno provedena, neće imati nikakvog značenja ako su **kaznene mjere izrečene za zlostavljanje** neprimjerene. Kada se zlostavljanje dokaže, treba uslijediti odgovarajuća kazna. Ta kazna bi trebala imati jak odvraćajući efekat. U suprotnom, izricanje blagih kazni može samo pripadnike službi za provođenje zakona skloniti zlostavljanju učvrstiti u uvjerenju da to mogu činiti nekažnjeno.

Naravno, sudske vlasti su neovisne i stoga mogu, u okviru normi propisanih zakonom, izreći primjerenu kaznu u svakom pojedinačnom slučaju. Međutim, imajući u vidu te norme, namjera zakonodavca mora biti jasna: kaznenopravni sistem treba zauzeti čvrst stav u odnosu na mučenje i zlostavljanje od strane pripadnika službi za provođenje zakona. Slično tome, kaznene mjere izrečene po utvrđivanju disciplinske odgovornosti trebaju biti primjerene težini počinjenog djela.

42. Na kraju, **riješenost državnih vlasti** da se bore protiv izuzimanja od odgovornosti ne smije ničim biti dovedena u sumnju. Ako bi se to dogodilo, svako djelovanje na drugim razinama bilo bi otežano. Ako i kada je to nužno, državne vlasti trebaju bez oklijevanja poslati jasnu poruku, putem formalne izjave sa najviše političke razine, da za mučenje i ostale oblike zlostavljanja mora postojati “nulta tolerancija”.